

Kanta-palvelujen käyttöönotto sosiaalihuollossa luo perustan tiedon hyödyntämiselle

Kaisa Hujanen¹, Erja Ailio¹, Hanne Laukkanen²

¹ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki; ² Kela, Jyväskylä

Kaisa Hujanen, Sosiaalihuollon tieto ja tiedonhallinta, Tieto ja tiedonhallinnan ohjaus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, PL 30, 00271 Helsinki. Sähköposti: kaisa.hujanen@thl.fi

Tiivistelmä

Sosiaalihuollon tiedonhallinnassa ollaan uuden aikakauden kynnyksellä, kun sosiaalihuollon organisaatiot liittyvät lakisääteisesti Kanta-palveluihin kuuluvan Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttäjiksi. Vuosia jatkuneessa kehittämistyössä päästään tavoitteeseen, jossa sosiaalihuollon asiakastiedot ovat käytävissä siellä, missä niitä kulloinkin tarvitaan. Sosiaalihuollon asiakkaat pääsevät katsomaan tietojaan OmaKannan kautta ja ammattilaisilla on käytössä yhteneväiset ja ajantasaiset asiakastiedot. Asiakastieto tallentuu vertailtavassa muodossa, jolloin tietoa voidaan hyödyntää myös palvelujen kehittämisessä, tutkimuksessa ja tiedolla johtamisessa.

Asiakastietolain mukaan hyvinvointialueiden sosiaalihuollon on liityttävä Kanta-palvelujen käyttäjiksi. Hyvinvointialueiden tilanne Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönoton kynnyksellä on vaihteleva. Lähes kaikki alueet ovat liittyneet Sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon, mutta yhdelläkään alueella tietojärjestelmä ei täytä vielä kaikkia asiakastietolain ja asiakastietojen käsittelyn vaatimuksia. Hyvinvointialueiden muodostumisen myötä alueilla on vielä lukuisia asiakastietojärjestelmiä käytössä ja joissain asiakastietojärjestelmissä toteutusaikataulut uhkaavat viivästyä. Asiakastietolakia on esitetty muutettavaksi siten, että lakisääteisiä Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönoton siirtymäaikoja venytettäisiin puolesta vuodesta vuoteen. Lakiehdotuksen lausuntokierroksella on ehdotettu jopa pidempiä siirtymäajan pidennyksiä. Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönoton siirtymäaikojen viivästäminen viivyttäisi myös vaikuttavuustiedon saatavuutta. Hyvinvointialueita johdetaan ja kehitetään tiedolla ja Orpon hallitusohjelmaa myöten perätään sosiaali- ja terveydenhuollon vaikuttavuustietoa. Mahdolliset Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönoton viivästykset uhkaavat puolestaan lykätä niin vaikuttavuustiedon saatavuutta kuin muidenkin Kanta-palvelujen käyttöönottojen myötä realisoituvien hyötyjen saavuttamista.

Avainsanat: tiedonhallinta, sosiaalihuolto

Published under a CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Abstract

Information management in social welfare is on the verge of a new era when social welfare organisations start using the Client data archive for social welfare services (part of the Kanta services). The objective of the development is to make the client data available where it is needed at any given time. Social welfare clients can view their data through MyKanta and professionals have access to uniform and up-to-date client data. Client data is stored in a comparable format, in which case the data can also be used in service development, research and knowledge management.

The Client Data Act requires that wellbeing services counties start using Kanta services in social welfare. Preparedness in the wellbeing services counties on the eve of the introduction of the Client data archive for social welfare services varies. Almost all counties have started using the Client data archive for social welfare services, but in no region does the information system yet meet all the requirements of the Client Data Act. With the formation of wellbeing services counties, they still have many client information systems in use and in some information systems the implementation schedules may be delayed. The Client Data Act has been proposed to be amended so that the statutory transition periods for introducing the Client data archive for social welfare services would be extended from 6 months to one year. Even longer extensions of the introducing period have been proposed during the consultation round of the Client Data Act. Delaying the periods for introducing the Client data archive for social welfare services would also delay the availability of effectiveness information. Knowledge management is of primary importance in the wellbeing service counties and according to the PM Orpo's government program information on the effectiveness of healthcare and social welfare is vital. Any delays in introducing the Client data archive for social welfare services threaten to postpone both the availability of effectiveness information and other benefits of Kanta services.

Keywords: information management, social welfare

Johdanto

Kanta-palveluihin kuuluvaan Sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon liittyminen on sosiaalihuollon tiedonhallinnan historian suurin muutos, jota on valmisteltu valtakunnallisesti yli 20 vuoden ajan. Kanta-palveluilla tarkoitetaan Kelan tarjoamia ja ylläpitämiä sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallisia tietojärjestelmäpalveluja, joilla käsitellään asiakas- ja hyvinvointitietoja. Tässä hanke-esittelyssä keskitytään Kanta-palveluista Sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon ja sen käyttöönottoon hyvinvointialueilla. Terveydenhuollon jälkeen on

sosiaalihuollon vuoro siirtyä tiedonhallinnan uuteen aikakauteen, jossa asiakastieto liikkuu sinne missä sitä kulloinkin tarvitaan. Sote-tieto hyötykäyttöön -strategiassa vuonna 2015 tavoitteeksi asetettiin, että sosiaali- ja terveydenhuollossa syntyvää tietoa on mahdollista hyödyntää sekä asiakastyössä että johtamisessa ja tutkimuksessa. Tärkeäksi päämääräksi nostettiin myös se, että asiakastiedot ovat asiakkaiden itsensä käytettävissä [1,2]. Tavoitteita on jo saavutettu. Kansalaisten OmaKanta-palvelu avautui ensimmäisille sosiaalihuollon asiakkaille vuonna 2023 ja alkuvuodesta 2024 julkaistiin ensimmäisiä arvioita sosiaalihuollon

asiakasmääristä Kanta-palveluihin tallennettujen tietojen perusteella [3,4].

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä (myöhemmin asiakastietolaki) [5,6] loi edellytykset laajamittaiselle Kanta-palvelujen käyttöönotolle. Asiakastietolain mukaan sosiaalihuollon organisaatiot veloitetaan Kanta-palvelujen käyttäjiksi vaiheistettusti 1.9.2024 alkaen [6]. Kanta-palveluihin kuuluvan Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönotto edellyttää muutoksia asiakastietojärjestelmiin ja jopa uusien asiakastietojärjestelmien käyttöönottoa. Lisäksi edellytyksenä on kansallisesti yhtenäisten rakenteisten asiakasasiakirjojen käyttöönotto.

Tämän hanke-esittelyn on tarkoitus kuvata Kanta-palveluihin kuuluvan Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönottojen lähtötilanne hyvinvointialueilla. Artikkelissa kuvataan, mitkä seikat ovat luoneet edellytykset hyvinvointialueille ottaa käyttöön Sosiaalihuollon asiakastiedon arkisto. Lisäksi luodaan katsaus käyttöönottojen tilanteeseen vajaa vuosi ennen käyttöönottojen lakisäateistä alkamista.

Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönoton lähtökohdat ja tavoitteet

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) vastaa tarvittavan lainsäädännön kehittämisestä ja sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonhallinnan yleisestä suunnittelusta ja ohjauksesta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) vastaa sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonhallinnan operatiivisesta suunnittelusta ohjauksesta ja seurannasta sekä huolehtii tehtäväalueensa tietoperustasta ja sen hyödyntämisestä. Kela puolestaan vastaa Kanta-palvelujen kehittämisestä ja ylläpidosta [7].

Kanta-palvelujen kokonaisuutta on kehitetty hallitusti ja se on laajentunut vaiheittain. Kehityksessä

on kuultu lukuisaa joukkoa sosiaalialan ja tiedonhallinnan ammattilaisia. Kokemusten ja oppien kerrytyä ja toisaalta yhteiskunnan muuttuvien tarpeiden myötä on tehty tarvittavia korjauksia ja muutoksia [8].

Sosiaalihuollon asiakastietojen tallentaminen Kanta-palvelujen Sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon käynnistyi vuonna 2018, ja toiminta oli tuolloin vapaaehtoista. Käyttöönotto laajeni asteittain siten, että ennen hyvinvointialueiden käynnistymistä 1.1.2023 sosiaalihuollon julkisista palveluntantajista 76 % oli ottanut Kanta-palvelut käyttöön. Hyvinvointialueilla tarkoitetaan julkisyhteisöjä, joilla on vastuu julkisesti rahoitetun sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisestä. Organisaatiot päättivät tuolloin mitä asiakastietoja ja millä laajuudella tietoja tallennetaan.

Sosiaali- ja terveydenhuollon digitalisaation ja tiedonhallinnan strategiassa vuosille 2023–2035 tavoitteeksi on asetettu se, että asiakkaat ja ammattilaiset voivat hyödyntää sujuvasti ajantasaisia asiakastietoja ja että asiakastieto on vertailukelpoisessa muodossa käytettävissä johtamisessa, kehittämisessä ja tutkimuksessa. Suurin ponnistus on edessä, kun asiakastietolain mukaisia tietojärjestelmiä otetaan sosiaalihuollossa laajamittaisesti käyttöön [9].

Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönoton toteutus ja tilanne ennen asiakastietolain toimeenpanoa

Sosiaalihuollon asiakirjarakenteita on mallinnettu tähän mennessä noin 200 kappaletta ja asiakastietomalli on lähes valmis. Asiakastietomallia on kehitetty sosiaalialan ammattilaisten kanssa yhdessä ja yhteistyörakenteet ovat vakiintuneet osaksi kehittämistyötä. Asiakastietomalli kehittyy yhteiskunnassa tapahtuvien muutosten ja

käyttökokemuksista saadun tiedon perusteella. Muutoksia hallitaan ja tehdään systemaattisella työotteella, jotta asiakastietomallin laatua voidaan pitää yllä ja parantaa [8,10].

Teknisiä järjestelmiä kehitettäessä tarvitaan konkreettisia vaatimuksia ja määrittelyjä, jotta järjestelmien keskeiset ominaisuudet ja toiminnallisuudet ovat yhdenmukaisia ja mahdollistavat tiedon liikku-
misen. Liittymisveloitteen toteutumiseksi THL ja Kela ovatkin yhdessä laatineet vaatimuksia, jotka asiakastietojärjestelmien on täytettävä, kun ne liittyvät Kanta-palveluihin [11]. THL ja Kela myös tukevat organisaatioita Sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon liittymisessä sekä rakenteisen kirjaamisen haltuunotossa [12,13].

Hyvinvointialueista ainoastaan yksi alue ei ole vielä liittynyt Kanta-palvelun käyttäjäksi sosiaalihuollossa. Toisaalta millään hyvinvointialueella ole vielä käytössä asiakastietojärjestelmää, joka täyttäisi kaikki asiakastietojen käsittelyn ja lainsäädännön vaatimukset. Käyttöönottojen tilanne hyvinvointialueilla vaihtelee, osalla alueista hankinnat ja käyttöönotto etenee suunnitellussa aikataulussa, mutta osalla alueista tilanne on haastavampi. Haasteita on niillä hyvinvointialueilla, joilla käytössä on monia eri asiakastietojärjestelmiä tai alueella on valittuna asiakastietojärjestelmä, jonka Kanta-liittymisen toteutusaikataulu on viivästymässä. Riskinä on, että myös organisaation käyttöönottoaikataulu viivästyy. Kanta-palvelujen käyttöönoton aikataulu on ollut pitkään tiedossa, mutta käytännössä toimenpiteet käynnistyivät osalla hyvinvointialueista vasta hyvinvointialueiden muodostamisen jälkeen.

STM on esittämässä asiakastietolakiin [6] siirtymäsäännösmuutosta [14], jonka mukaan Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönotto olisi tehtävä viimeistään 1.3.2025. Perusteluina hallituksen esityksessä oli se, että pääministeri Orpon hallitusohjelman [15] mukaan asiakastietolain

kustannuksia ja tarvetta lain voimaantulon siirtämi-
seen on arvioitava niin, ettei hyvinvointialueille aiheudu kohtuuttomia kustannuksia. Hyvinvointialueyhtiö Hyvil Oy:n vuonna 2023 julkaisemassa hyvinvointialueiden tietohallintojohtajien kannanotossa ehdotettiin aikataulun siirtoa jopa kahdella vuodella [16]. THL:n ja Kelan vuoden 2023 aikana keräämään tilannekuvan perusteella näyttää siltä, että osa alueista pitää lyhyttä aikataulun siirtoa perusteltuna ja osalle puolen vuoden aikataulusiirtymä ei ole riittävä. Toisaalta selvityksessä kävi myös ilmi, että on hyvinvointialueita, joissa käyttöönotot ovat edenneet suunnitelmallisesti ja niihin on panostettu riittävästi. Isoimpana käyttöönoton riskinä nähtiin asiakastietojärjestelmien toteutusten aikataulu ja valmius käyttöönottoon, jotta myös organisaatioille jää riittävä aika uusien järjestelmien käyttöönottoon. Yksityisten sosiaalipalveluja tuottavien palvelunantajien Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston käyttöönottojen tilanne on erittäin haastava, sillä ainoastaan vajaa prosentti yksityisistä palvelunantajista on ottanut Kanta-palvelut käyttöön.

Yhteenveto ja pohdinta

Sosiaalihuollon tiedonhallinnan kehittämisen tavoitteena on ollut edistää sosiaalihuollon asiakastiedon saatavuutta ja hyödyntämistä. Kyseessä ei ole tekninen muutos vaan kehittäminen tukeutuu vahvasti sosiaalihuollon omiin tietotarpeisiin ja toiminnan muutokseen kaikissa sosiaalihuollon palveluissa. Kansallisen lainsäädännön kehittäminen on vahvistanut juridisesti tavoitetilaa, keinoja ja eri organisaatioiden tehtäviä. Sosiaalihuollon substanssilainsäädännön ja tiedonhallinnan lainsäädännön kehittämisessä harmonisena kokonaisuutena on vielä parannettavaa.

Rakenteisia sähköisiä asiakastietoja on alettu hyödyntää myös toisiokäytössä kuten kansallisessa

rekisteritiedonkeruussa. Siten sosiaalihuoltoa voidaan aiempaa paremmin johtaa tiedon avulla ja tehdä sosiaalihuollon yhteiskunnallisesti merkittävästä työstä näkyvää. Tavoitetilassa sosiaalihuollon palvelut ovat vaikuttavia ja niiden kehittäminen perustuu tietoon.

Sosiaalihuollon tiedonhallinnan kehittäminen on Kanta-palvelujen Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston liittymisveloitteen myötä paitsi historiallisessa myös kriittisessä vaiheessa. Hyvinvointialueiden muodostaminen mahdollistaa aiempaa paremmin asiakastietojärjestelmien uudistamisen ja sosiaalihuollon toimintamallien yhtenäistämisen, mutta tuo vahvemmin esiin myös tietojohtamisen tarpeet. Sote-uudistus ja asiakastietolain uudistaminen olivat olleet pitkään vireillä, kun molemmat uudistukset hyväksyttiin eduskunnassa saman

kuukauden sisällä. Jälkikäteen voidaan todeta, että joillekin hyvinvointialueille aikataulujen yhdistelmä on osoittautunut haastavaksi, mutta ei kaikille. Vaikka STM ehdottaa asiakastietolain toimeenpanon siirtämistä, pidämme tärkeänä, että sosiaalihuollon tiedonhallinnan kehittämistä edistetään määrätietoisesti. Orpon hallitusohjelmassa korostetaan sosiaali- ja terveydenhuollon vaikuttavuustiedon tärkeyttä. Vaikuttavuustietoa on mahdollista saada, jos tiedonhallinnan perusteet ja tietoperusta eivät ole kunnossa. Sosiaalihuollon tiedonhallinnan merkityksestä ja tarpeesta vallitsee-kin toimialalla laaja konsensus.

Sidonnaisuudet

Kirjoittajilla ei ole sidonnaisuuksia.

Lähteet

[1] Sosiaali- ja Terveysministeriö ja Kuntaliitto. Tieto hyvinvoinnin ja uudistuvien palvelujen tukena. Sote-tieto hyötykäyttöön -strategia 2020. Helsinki: Sosiaali- ja Terveysministeriö; 2014 [Viitattu 13.12.2023]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3548-8>

[2] Vehko T, Kyytsönen M, Jormanainen V, Hautala S, Saranto K, Vänskä J, Keränen N, Reponen J. Kanta-palvelut terveydenhuollossa ja sosiaalihuollossa sekä väestön Omakannan käyttö. Tutkimuksesta tiiviisti 67/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos; 2021 [Viitattu 13.12.2023]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-766-1>

[3] Kela. Sosiaalihuollon asiakastiedot OmaKannassa. Kanta-palvelut, Kansaneläkelaitos; 2023 [Viitattu 13.12.2023]. Saatavissa:

<https://www.kanta.fi/ammattilaiset/sosiaalihuollon-tiedot-omakannassa>

[4] Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Sosiaalihuollon tietopohjan kehittämisessä saavutettiin merkkipaalu: ensimmäinen arvio sosiaalihuollon asiakasmääristä on julkaistu. THL; 2024 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <https://thl.fi/-/sosiaalihuollon-tietopohjan-kehittamisessa-saavutettiin-merkkipaalu-ensimmainen-arvio-sosiaalihuollon-asiakasmäärästä-on-julkaistu>

[5] Finlex. Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä 784/2021 (Kumottu säädöksellä 703/2023). Sosiaali- ja terveysministeriö; 2021 [viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210784>

[6] Finlex. Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä 703/2023. Sosiaali- ja terveysministeriö; 2024 [viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2023/20230703>

- [7] Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonhallinnan ohjaus. Sosiaali- ja terveysministeriö; 2024 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <https://stm.fi/sotetiedonhallinta>
- [8] Ailio E, Häkälä N, Kärki J. Sosiaalihuollon asiakasasiakirjarakenteiden katselmointi. *FinJeHeW* 2017;9(2–3):61–73. <https://doi.org/10.23996/fjhw.60989>
- [9] Sosiaali- ja terveysministeriö. Digitaalisuus sosiaali- ja terveydenhuollon kivijalaksi. Sosiaali- ja terveydenhuollon digitalisaation ja tiedonhallinnan strategia 2023–2035. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö; 2023 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9889-6>
- [10] Ailio E, Kärki J, Penttinen J, Lehmuskoski A, Rötsä M, Suhonen M, Arajärvi M, Lehto J, Palm N, Virtanen K, Hujanen K. Sosiaalihuollon asiakastietomäärittelyjen ja palvelutuotannon toiminnallisten määrittelyjen hallinta. *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*; 2023 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022030822563>
- [11] Kela. Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston määrittelyt. Kanta-palvelut, Kansaneläkelaitos; 2024 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <https://www.kanta.fi/jarjestelmakehittajat/sosiaalihuollon-asiakastiedon-arkisto>
- [12] Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Rakenteisen kirjaamisen tuki. THL; 2024 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <https://thl.fi/aiheet/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/kirjaaminen/sosiaalihuollon-kirjaamisohjeet/rakenteisen-kirjaamisen-tuki>
- [13] Kela. Sosiaalihuollon asiakastiedon arkiston toimintatavat -verkkokoulu. Kanta-palvelut, Kansaneläkelaitos; 2024 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <https://www.kanta.fi/ammattilaiset/tapahtumat-ja-koulutukset/-/sosiaalihuollon-asiakastiedon-arkiston-toimintatavat-verkkokoulu>
- [14] Sosiaali- ja terveysministeriö. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annetun lain ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta VN/34119/2023. Sosiaali- ja terveysministeriö; 2023 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/a6c69a38-4609-4643-b331-a195b285588a/4d1adc3d-19ed-4bc8-99bc-d1a307fb3417/LAUSUNTO-PYYNTO_20231212094443.PDF
- [15] Valtioneuvosto. Vahva ja välittävä Suomi – Pääministeri Orpon hallitusohjelma 2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. Valtioneuvosto; 2023 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- [16] Hyvinvointialueyhtiö Hyvil Oy. Hyvinvointialueiden tietohallintojohtajien kannanotto: Asiakastietolain määräaikoja siirrettävä kahdella vuodella. Hyvinvointialueyhtiö Hyvil Oy; 2024 [Viitattu 1.2.2024]. Saatavissa: <https://www.hyvil.fi/hyvinvointialueiden-tietohallintojohtajien-kannanotto-asiakastietolain-maaraaikoja-siirrettava-kahdella-vuodella/>